

ERZURUM'DAN GÖÇ SORUNU, NEDENLERİ, SONUÇLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

Yrd.Doç.Dr.Orhan Yavuz*

ÖZET

Erzurum, Doğu Anadolu Bölgesi'nde tarih boyunca, önemli rol oynamış bir yerleşim merkezidir. Coğrafik konumu nedeniyle önemli yolların kavşak noktası durumundadır. Bu özellikleri dolayısıyla tarih boyunca sürekli istilalara maruz kalmıştır. Bu ise Erzurum'da kalıcı, önemli yatırımların yapılmamasına neden olmuştur. Erzurum, gerek ekolojik ve topoğrafik yapısı, gerekse doğal koşulları ile hayvancılığa dayalı bir ekonomik karaktere sahiptir. İl'in nüfusu 848.840 olup, Türkiye'nin büyük şehirleri arasında yer alır. Nüfusun yaklaşık olarak %73.0'ü tarımla uğraşmaktadır. İl'de okur-yazarlık oranı %69.5'tur. Son yıllarda kırsal kesimden kente (İl-içi) ve Erzurum'dan batıdaki büyük kentlere (İl-dışı) göç dikkat çekici şekilde artmıştır. Sürekli nüfus erozyonu söz konusudur. Göçün boyutları ölçüsünde nedenleri de oldukça geniştir.

GİRİŞ

Türkiye nüfusu 1927 Genel Nüfus Sayımına göre 13.648.270 iken, 1990 Genel Nüfus Sayımı kesin sonuçlarına göre 63 yıllık bir zaman süresi içinde dört kat artarak 56.473.035'e ulaşmıştır. 1990 sayımı kesin sonuçlarına göre yıllık nüfus artış hızı %2.17 dir. Aynı nüfus artış hızı ile 1995 yılında nüfusun 62.526.000; 2000 yılında ise 69.694.000 olacağı beklenmektedir. 1927 de %24 olan kentli nüfus oranı 1980'li yıllarda %44'e ulaşmıştır. Kent nüfusunun toplam nüfusa oranı 1985 yılında %53 iken, 1990 yılı kesin sonuçlarına göre %59 olmuştur (1,s.2).

1990 Genel Nüfus Sayımı kesin sonuçlarına göre kent ve köy nüfuslarının yıllık artış hızları sırasıyla %4.3 ve %5.5 olarak

*Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyesi

gerçekleşmesi, kentte yaşayan nüfusun artmaya devam ettiğini göstermektedir. 1980 ve 1985 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından halihazırdaki daimi ikametgah ve bir önceki nüfus sayımı uygulamasındaki daimi ikametgah sorularının karşılaştırılmasından, 1975-1985 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerine önemli oranlarda göç olduğu gözlenmektedir (1,s.3).

1980-1985 yılları arasında en çok net göç alan on il dikkate alınarak sırasıyla Kocaeli %6.2; İstanbul %5.6; İçel %5.4; Bursa %4.0; İzmir %3.9; Antalya %3.2; Adana %1.6; Eskişehir %1.6; Aydın %1.4; Sakarya %1.3'tür. En çok göç veren iller arasında ise Tunceli %13.6; Kars %8.2; Erzurum %6.7; Gümüşhane %5.8; Sivas %5.7; Ağrı %5.5; Artvin %5.4; Muş %5.2; Bingöl %4.7 ve Giresun %4.5'dir (2,s.275).

Erzurum, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin (*) en önemli merkezi durumundadır. Yapılan arkeolojik kazılara göre ilin, M.Ö. 4000 yıllarına kadar uzanan bir yerleşim bölgesi olduğuna dair bulgular mevcuttur. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, tarih boyunca başta Urartular, İskitler, Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Sasaniler, Selçuklular, Moğollar, İlhanlılar olmak üzere birçok kavim ve millet tarafından istila ve idare edilmiştir. 1514 yılında Osmanlıların eline geçen Erzurum, bölgenin savunmasında coğrafi konumu ile önemli bir jeopolitik ve jeostratejik fonksiyona sahiptir. Diğer taraftan şehir, tarihi ipek yolu üzerinde bulunması, Doğu ve Batı'yı ve Karadeniz ile Güney'i birbirine bağlayan yolların kavşak noktası olması özelliklerinden ötürü çok zengin ve canlı bir kültür, eğitim, konaklama, turizm ve ticaret merkezi olmuştur. Bu özellikleri tarih boyunca koruyan Erzurum, sürekli istila ve savaşlara maruz kalmış, ancak 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile düzenli ve istikrarlı bir sosyal ve ekonomik yaşama kavuşabilmiştir.

1939 yılında demiryolunun Erzurum üzerinden Kars'a kadar ulaşması yanında, özellikle 1950'li yıllarda, önce Şeker Fabrikası ardından sırasıyla EBK Erzurum Kombinası (1953), Atatürk Üniversitesi (1957), Erzurum Yem Fabrikası (1959), Aşkale Çimento Fabrikası (1973) ve Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu Erzurum Süt Fabrikası (1975) nin kurulması ile Erzurum, kapalı ekonomiden dışa açık daha canlı bir ekonomik yaşama kavuşmuştur. 1970'lerde bazı hayvancılık projelerinin hayata geçirilmesiyle hayvancılık geliştirilmiş, özellikle 1982 yılında başlayan ve yaklaşık altı yıl süren Erzurum Entegre Kırsal

* Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi; Erzurum, Erzincan, Ağrı ve Kars illerini kapsamaktadır.

Kalkınma Projesi ile Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve özellikle Doğu'daki yatırımları teşvik edici politikaların uygulanması da yörenin ekonomik açıdan gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Erzurum, coğrafi konumu ile Kafkasya ve İran'ın dolayısıyla Orta Asya'nın Anadolu'ya bağlantısını sağlayan bir geçit-köprü durumundadır. Anadolu'da deniz seviyesinden 1950 metre yükseklikteki tek büyük yerleşim merkezidir. Türkiye'nin en sert iklimine sahiptir. Yazların sıcak ve kurak, kışların ise soğuk ve karlı olduğu sert karasal iklimi vardır.

Erzurum gerek ekolojik ve topoğrafik yapısı, gerekse doğal koşulları ile ancak hayvancılığa uygun bir özellik gösterir. Aslında Doğu Anadolu Bölgesi asırlardan beri bu özelliği dolayısıyla önemli bir hayvancılık bölgesi olarak tanınmaktadır. Erzurum, bu bölge içerisinde özel bir yere sahiptir. Bölgede hayvancılık ve hayvancılığa dayalı sanayinin merkezi durumundadır. Bununla beraber, son yapılan araştırmalardan elde edilen verilere göre, hayvancılıkla uğraşan işletmeler genelinde, işletme başına düşen ortalama tarım arazisi 83.5'da iken bunun %13.4'ünün çayır arazisi, %86.6'sının ise tarla arazisi olduğu saptanmıştır. Buradan da görülmüştür ki, hayvancılıkla uğraşan işletmelerin sahip olduğu çayır arazisi yeterli düzeyde değildir. Öte yandan işletmelerin sahip olduğu tarım arazisi ortalama 3.9 parselden oluşmakta ve ortalama parsel büyüklüğü ise 21.4 da civarındadır (3,s.14-16).

Diğer taraftan Ülke ortalamasının çok üstünde bir nüfus artış hızına sahip olan Erzurum'da hayvancılıkla uğraşan işletmelerde işletme başına düşen ortalama nüfus 7.0 dir. İşletmelerde mevcut aile işgücünün %50.4'ünün değerlendirilebildiği, diğer bir ifade ile mevcut aile işgücünün yarısının atıl (boş) kaldığı saptanmıştır (3,s.19).

İl'in doğal koşulları bağ-bahçe tarımı yapma olanaklarını sınırlamaktadır. Tarla tarımı kapsamında genellikle buğday, arpa, çavdar v.b. hububat türü üretim yapılmasına rağmen, bu tür faaliyetler tamamen "geçimlik tarım" karakterinde olup, Gayri Safi Üretim tamamina yakınının aile ihtiyacı için işletmede tüketildiği gözlenmektedir. Ancak 1950'li yıllardan sonra bölgede şekerpancarı, patates, ayçiçeği gibi endüstri bitkileri tarımı yaygınlaşmış, böylece "pazar için tarım" aşamasına geçilmiştir.

Erzurum'un genellikle kuzey ilçelerinde (İspir, Tortum, Oltu, Narman, Olur) daha ağırlıklı olarak meyvecilik ve sebzeçilik gibi bahçe tarımı yapılırken, geniş ovalara sahip orta şeritte yeralan ilçelerde (Merkez ilçe, Aşkale, Pasinler, Köprüköy ve Horasan)

daha çok tarla tarımı ile hayvancılık şeklinde kombine tarım; güney ilçelerinde (Hınıs, Tekman, Çat, Karayazı ve Karaçoban) ise ağırlıklı geçim kaynağı hayvancılıktır. İl genelinde kırsal kesimde köylerin %75.6'sında hayvancılık, %11'inde tarla tarımı, %10.7'sinde işçilik, %2.6'sında ise meyvecilik birinci derecede geçim kaynağıdır (4,s.64). Görüldüğü gibi hayvancılık tarla tarımından önce gelen bir faaliyettir.

Erzurum, toplam 2.465.988 hektar arazi varlığına sahip olmasına karşın ancak %9.7'lik kısmı (242.660 ha.) ekilebilen arazidir. İl topraklarının büyük bir kısmı (%62.9'u) doğal haliyle mer'a karakterindedir (5,s.5). Bu ise hayvancılık açısından önemli bir anlam ifade eder. Mer'a hayvancılığının hakim olduğu yörede küçükbaş hayvan yetiştiriciliği daha yaygındır. Erzurum, 2.049.830 adet küçükbaş, 571.225 adet büyükbaş hayvan sayısı ile canlı hayvan varlığı itibariyle Türkiye'nin en büyük potansiyeline sahip ilidir.

Erzurum'da nüfusun yaklaşık %73.0'ü tarımla uğraşmaktadır. Ancak, yöredeki tarım ve özellikle hayvancılık işletmelerinin büyük bir kısmı küçük aile işletmeleri şeklindedir. İl'de yaklaşık 100.000 çiftçi aile mevcut olup bunlardan köyde yerleşik çiftçi ailelerden %53.7'sinin, köy dışında yerleşik çiftçi ailelerinin ise %48.0'inin sahip olduğu arazi miktarı 25 dekadardan azdır. Bu durumun, ailelerin köyden göç etmelerine neden olduğu saptanmıştır (4,s.61).

Erzurum'da kamu sektörü en büyük işveren durumundadır. Özel sektör yatırımları başta olmak üzere gıda sanayi, et ve et ürünleri sanayi, plastik ve boya sanayinde yoğunlaşmıştır. Tüm özel sektör yatırımlarında kapasite kullanım oranı düşük, ürün maliyetleri oldukça yüksek olduğu için yurt çapında söz sahibi bir imalat sanayii söz konusu değildir. Erzurum'un çevre illere ve bütün yurdun diğer merkezlerine kara, hava ve demiryolu ile bağlantılı olması; önemli bir transit yol kavşağında bulunması dolayısıyla büyük bir hinterlanda sahiptir. Kars, Ağrı, Artvin, Gümüşhane, Bayburt, Erzincan, Bingöl ve Muş illeri bu hinterlandın içinde yer almakta, her türlü gereksinimlerinin büyük bir kısmını Erzurum'dan sağlamaktadırlar. Bu özelliğinden ötürü Erzurum, daha çok bir ticaret merkezi görünümündedir. İl'de hayvancılık ve hayvansal ürünler üretimi ve ticareti ekonomik yaşamda önemli bir yer tutar.

Her yönüyle tarihi bir merkez olan Erzurum ile ilgili göstergeler, il ekonomisinin ülke ekonomisi içindeki payının son 15 yılda sürekli olarak düşme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Nitekim, en gelişmiş il konumundaki Kocaeli ile Erzurum arasındaki gelişmişlik farkı 7 kata çıkmıştır. Erzurum'da kişi başına düşen gelir düzeyi yaklaşık ortalama 400 dolar civarında olup, bu haliyle iller sıralamasında 56. sırada yer almaktadır. Özellikle 1980'li yıllarda, sosyal ve ekonomik alanda sürekli olarak daha da geri adımlar atan yörede, halen 90 civarında kamu fabrikası bulunmasına karşın bu fabrikalardan yaklaşık 55'inin normalin çok altında bir kapasitede çalıştıkları, 18 adedinin kapısına kilit vurularak kapandığı ve 3'ünün de halihazır durumda depo olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Normal koşullar altında yaklaşık olarak 6000 kişinin çalışabileceği bu tesislerde ancak 2000 dolayında kişi istihdam edilebilmektedir (6,s.3). Öte yandan yapılan bir araştırmaya göre, 18 Doğu ilinin banka şubesine yatan her 100 TL.hk mevduatın 70 TL.sının bölge dışına gittiği saptanmıştır (7,s.6).

DEMOGRAFİK YAPI

1-NÜFUS

Erzurum, nüfus bakımından Türkiye'nin önemli illeri arasında yer alır. İl nüfusu 1980 yılında 801.809 iken, 1985 yılında 856.175'e çıkmış, ancak 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 848.840'a düşmüştür (8,s.15). İl'de 1985 yılı ile 1990 yılı arasında binde 1.72 oranında bir nüfus azalması görülmesi, Erzurum'dan göç olayını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim 1980-1990 yılları arasındaki dönemde Erzurum ilinde yıllık nüfus artış trendi de bu görüşü doğrular yöndedir ($Y=22.387-0.774 X$). Şehirler yıllık nüfus artış trendi artan karakterde ($Y=34.247+0.854X$) iken, kırsal yerler için trend denklemleri azalan karakterdedir ($Y=22.300-2.138X$). Yine aynı şekilde, 1985 Genel Nüfus Sayımına göre, 1990 Genel Nüfus Sayımı'nda, Erzurum'da, il ve ilçe merkezleri nüfusu 368.357'den 400.348'e çıkarken, bucak ve köyler nüfusu 487.818'den 447.853'e düşmüştür (1,s.28). İl'de okur-yazarlık oranı %69.5 olup, Türkiye geneline göre oldukça düşüktür. Öte yandan bölgedeki sağlık hizmetleri de gelişmiş illere göre oldukça yetersiz düzeydedir. Zira, bir yaşın altındaki çocuklarda ölüm oranı binde 92, sıtma vakası oranı onbinde 35 gibi çok yüksek seviyelerdedir.

İl'de göç olayı il içi (köyden kente) ve il dışı (diğer illere) göç olmak üzere iki şekildedir. 1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından elde edilen verilere göre, Erzurum'a bağlı ilçelerden sadece Karaçoban ve Karayazı ilçelerinin kırsal kesiminde doğal nüfus artışı ile nüfusta artma görülmüştür. Son beş yıllık dönemde, diğer ilçelere bağlı bucak ve köylerde (kırsal kesimde) önemli

sayılabilecek ölçüde bir göç veya nüfus erozyonu yaşanmıştır. 1985-1990 döneminde köyden kente göç açısından en hızlı erozyona uğrayan ilçelerin başında Pazaryolu (%21.4), İspir (%19.2), Aşkale (%17.3) ve Olur (%16.7) gelmektedir (9,s.145-150).

Erzurum'dan diğer illere göç çok daha şiddetlidir. 1985 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 1980-1985 döneminde Erzurum'dan toplam 78.152 kişi diğer illere göç etmiştir (Tablo:1). Yoğun olarak göç edilen illerin başında İstanbul (16.976 kişi) gelmektedir. İstanbul'u sırasıyla İzmir (8.048 kişi), Ankara (7.515 kişi) ve Bursa (6.786 kişi) izlemektedir. Göç eden nüfusun, göç edilen il sınırları içinde daha çok il merkez ilçelerine (%56.6) yerleştikleri saptanmıştır. Göç edilen il'de ilçe merkezine yerleşenlerin oranı %22.6, bucak ve köylere, diğer bir ifade ile kırsal kesime yerleşenlerin oranı ise %20.8'dir (10,s.145-150). Gerek il içi, gerekse il dışında göçün başlıca olarak ekonomik ve sosyal nedenlerle olduğu gözlenmektedir.

II- TARIM VE EKONOMİK YAŞAM

Daha önce de belirtildiği gibi, Erzurum doğal, ekolojik ve topoğrafik yapısı gereği ekonomisi tarım ve özellikle hayvancılığa dayalıdır. Yörede üretilen hemen bütün bitkisel ve hayvansal ürünlerde Türkiye ortalamasının altında bir verim düzeyi sözkonusudur. Örneğin, buğday verimi ülke ortalaması hektara 1.759 kg. iken, il ortalaması 728 kg.; arpa verimi ülke ortalaması hektara 1.351 kg. iken, il ortalaması arpa verimi hektara 805 kg.; şekerpancarı ülke ortalama verimi hektara 32.169 kg. iken, il ortalaması 14.902 kg.; patates ülke ortalama verimi hektara 21.711 kg. iken, il ortalaması 12.748 kg.; ayçiçeği ülke ortalama verimi 1.630 kg. iken, il ortalama verimi 894 kg. dır (11,s.4-145). Doğu Anadolu Bölgesinin ekonomik kalkınmasında önemli bir yeri olan hayvancılık alanında da gözle görülür gerilemeler ve verim düşüklüğü yaşanmaktadır. Nitekim bir taraftan çeşitli salgın hastalıklar, ekonomik güçlükler, v.s. dolayısıyla mevcut hayvan varlığında belirgin bir şekilde sayısal azalmalar görülürken, öte yandan hayvan popülasyonunun çok büyük çoğunluğunun verim düzeyi düşük yerli ırklardan oluşması dolayısıyla gerek süt, gerek et ve gerekse yapağı verimleri Türkiye ortalamasının altındadır. Eldeki son verilere göre Erzurum ilinde toplam 571.225 baş büyükbaş, 2.049.830 baş küçükbaş hayvan mevcuttur (11,s.369). Öte yandan Türkiye genelinde koyun et verimi 25 kg, sığır et verimi 130 kg

iken, Erzurum'da koyun et verimi 20 kg, sığır et verimi 120 kg civatındadır.

Tablo 1: 1980-1985 Döneminde Erzurum'dan Diğer İllere Göç Eden Nüfusun Göç Kaynağına ve Yerleşim Merkezine Göre Dağılımı;
A:Erzurum Merkez İlçe'den Göç Eden Nüfus B:İlçelerden Göç Eden Nüfus
C:Bucak ve Köylerden Göç Eden Nüfus D:Toplam Göç Eden Nüfus

Göç edilen il	İl Merkezine Yerleşik Nüfus	İlçe Merkezine Yerleşik Nüfus	Bucak ve Köylere Yerleşen Nüfus	Toplam Göç Eden Nüfus	
İstanbul	A	5500	289	142	5931
	B	5927	288	141	6336
	C	3714	144	851	4709
	D	15141	701	1134	16076
İzmir	A	2261	1162	138	5331
	B	588	1381	155	2124
	C	677	1126	560	2363
	D	3526	3669	853	8048
Ankara	A	2474	305	95	2874
	B	2541	396	77	3014
	C	1280	128	219	1627
	D	6295	829	391	7515
Bursa	A	2411	230	289	2930
	B	789	448	287	1524
	C	1243	304	785	2333
	D	4443	982	1361	6786
Diğer İllere	A	9895	3690	2696	16281
	B	2790	5754	2183	10727
	C	2115	2041	7663	11819
	D	14800	11485	15542	38827
Toplam	A	22541	5676	3360	31577
	B	12635	8247	2843	33725
	C	9029	3743	10078	22850
	D	44205	17666	16281	78152

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı, 20.10.1985, Daimi İkametgaha Göre İç Göçler, 1989, S.145-150, Ankara.

Verim düzeyinin düşük olması sonucu tarımsal gelir düzeyi de düşük olmakta, bu ise tarımsal tasarruf ve dolayısıyla yatırımların düşük kalmasını doğurmaktadır, bu kısır döngü devam etmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, bölgede daha çok ekstansif tarım tekniği hakimdir.

Devletin bölge için geliştirdiği makro politikalar da diğer bölgelere göre oldukça yetersiz düzeyde kalmıştır. Örneğin 1990 yılında ülke genelinde 22.6 trilyon TL. tutarındaki yatırım teşvik edilirken, Doğu Anadolu Bölgesinde ancak 2.5 trilyon TL. tutarımda

yatırım teşvik edilmiştir. Bu oran olarak %10.9'dur. Oysa Marmara Bölgesi, tüm ülkedeki teşvikin %33.6'sını almıştır. 1992 yılının ilk altı aylık verilerine göre, bölgedeki teşvikli yatırımlar %75.7 oranında azalarak 840.3 milyar TL'den 206.2 milyar TL.'na inmiştir. Oysa aynı dönemde, Marmara Bölgesindeki teşvikli yatırımlar %48.9 oranında artarak 8107.6 milyar TL.'na yükselmiştir (12,s.6).

Bir ekonomide tüm sektörler arasında çok sıkı bir ilişki söz konusudur. Bölgedeki sanayinin orta ve küçük ölçekli sanayi karakterinde olması tarım-dışı çalışabilir nüfusu absorbe edememekte, tarımın ekstansifliği gizli işsizliğin daha yüksek olmasına neden olmaktadır. Zira, Aksöz (13,s.107) Doğu Anadolu Bölgesi için yaptığı bir araştırmada, atıl işgücü oranını %50-58 arasında; Karagölge (14,s.37-40), Erzurum ili için yaptığı araştırmada bu oranı %65.6 bulurken, Dilmen (15,s.34) Gaziantep yöresi için bu oranı %45.8; Erkuş ve ark. (16,s.24-27) Ankara ili tarım işletmeleri için bu oranı %38.9 olarak bulmuştur. Bu yüzden bölgede hem işsizlik daha yüksek, hem de nüfus başına düşen gelir daha düşük olup bu da il-dışı göçe neden olmaktadır.

Bölgede sermayenin marjinal verimliliği, diğer bölgelere göre oldukça düşüktür. Bu nedenle yetersiz düzeyde de olsa, mevcut sermayenin yatırıma dönüşmesi çok zayıftır. Yöredeki yaygın düşünce biçimi, belirli bir büyüklükte kişisel servet birikimine ulaşıldığında bir an önce Batı'daki büyük kentlere (çoğunlukla İstanbul, Bursa, İzmir, Mersin gibi) göç edilmesi gerektiği yönündedir. Doğu insanı böylesine olumsuz koşullar içerisinde çaresiz olarak kaderciliğe, suskunluğa bürünmüş durumdadır.

Yöre halkını il-dışı göçe zorlayan nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1-Uzun ve sert geçmesinin yanında, giyim, yakacak ve benzeri yüksek harcamalar gerektiren doğa ve iklim koşullarının elverişsizliği,

2-Erzurum'un Batı'daki büyük kentlere uzak olması, ulaşım olanaklarının yetersizliği,

3-Büyük ölçekli sanayi yatırımlarının bulunmaması, dolayısıyla iş ve istihdam olanaklarının çok yetersiz olması,

4-Halkın çoğunluğunun gelir düzeyinin düşük ve gelir dağılımının dengesiz olması,

5-Sermaye sahiplerinin yörede yatırıma teşebbüs etme düşüncesinden uzak olması,

6-Nisbi olarak eğitim, sağlık, kültürel ve sosyal yaşam olanaklarının yetersizliği,

7-Gelenek ve görenekler halkın yaşamında daha çok yönlendiricidir. Bu şekildeki muhafazakar, tutucu ve yenilikleri geç kabullenen düşünce biçimi; ekonomik ve sosyal yaşamı kısıtlamakta, dolayısıyla bir kısım halkı göçe itmektedir,

8-Son yıllarda daha da yoğun bir şekilde yaşanan iç güvenlik, etnik sorunlar v.s.gibi sorunlar da bir kısım halkı göçe yöneltmektedir.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Herşeyden önce Erzurum ve çevresindeki illeri kapsayacak genişlikteki bölge için yeni bir bölgesel kalkınma planı hazırlanmalıdır. Böyle yeni bir bölgesel kalkınma planı hazırlanırken, yöre için geçerli olan ekonomik sektörler bazında gerçekçi bir şekilde önceliklilik sıralaması yapılması gerekir. Öncelikle mevcut doğal, tarihi ve kültürel koşulları bir çeşit sermaye olarak kabul edecek olan sektörler ağırlık verilmelidir. Bu bağlamda ilk akla gelen sektörler olarak hayvancılık, turizm, eğitim, ticaret gibi sermaye/hasıla oranları görece düşük olan sektörler öncelik ve teşvik sağlanmalıdır. Bunun yanında bölge, Selçuklulardan kalma medrese, cami ve diğer tarihi eserleriyle, dünyanın en uzun doğal kayak pistleri ve yaklaşık 5 ay kayak ve kış sporlarının yapılabilmesi, tarihi İpek Yolu üzerinde yer alması özelliği ile, S.S.C.B.'nin dağılması ile bağımsızlıklarına kavuşan yeni Türk Cumhuriyetleri'yle fiziki, kültürel ve sosyal yakınlıklara sahip olması dolayısıyla önemli düzeyde ekonomik potansiyele sahiptir. Bu olanakların harekete geçirilmesinin, yöredeki diğer ekonomik alanlarda da (örneğin konaklama-otelcilik, bankacılık v.s.gibi) bir canlanmaya ve hareketliliğe yol açacağı muhakkaktır. Halen sahip olduğu eğitim ve sağlık alanındaki olanaklar dolayısıyla Erzurum'un bölgede en önemli bir merkez olduğu bilinen bir gerçektir. Bu olanaklarının daha verimli kullanılmasıyla, Erzurum'un, çok yönlü ve önemli uluslararası kültür, eğitim, kış sporları merkezi olması sağlanabilir. Bu nedenle, kamu sektörü hem sosyal açıdan hem de diğer gelişme dinamiğini uyarmak açısından geçici bir süre için lokomotif görevi ile sürükleyici sektörler bakımından öncülük edebilir.

SONUÇ

Erzurum, tarih boyunca Anadolu'nun en önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin

kurulmasından önce yaklaşık her yirmi yılda bir Rus istilasma maruz kalırken, bu istilalar sırasında bölge nüfusunun önemli bir bölümü Batı'ya, Anadolu'nun iç kısımlarına göç etmiştir. İstila sonrası, göç eden nüfusun bir kısmı tekrar geriye dönerken, önemli bir kısmının geriye dönmediği, göç ettikleri yerlerde yerleştikleri görülmüştür. Sürekli istilalar halkın üzerinde psikolojik olarak bir etki yapmış ve bölge halkı kalıcı yatırımlara girişmekten çekinmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da bu psikolojik baskı ve korku devam etmiştir. Zira 1935 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 385.387 olan il nüfusu 1940 yılında yapılan Genel Nüfus Sayımında 371.394'e düşmüştür. Bilindiği gibi 1939 yılında II.Dünya Savaşı başlamış, Türkiye'nin savaş dışında kalmasına rağmen il nüfusunda büyük azalma görülmüştür.

Erzurum'da nüfusun yaklaşık %73'ü tarımla uğraşmaktadır. Tarım işletmelerinin büyük bir kısmı küçük aile işletmeleri şeklindedir. İl'de üretilen tarımsal ürünlerin verim düzeyleri ülke ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. Bu durum tarım kesimindeki nüfus başına düşen gelir düşük olmasını doğurmaktadır. Tarımsal tasarruf ve yatırım düzeyi çok düşüktür. Tarım daha ziyade geçimlik (ekstansif=ilkel) tarım karakterindedir. Kamu sektörü en büyük işveren durumundadır. Özel sektör yatırımları başta et ve et sanayii mamülleri olmak üzere un, gıda sanayii, plastik sanayiinde yoğunlaşmış olmasına karşın gerek kapasite, gerekse teknoloji düzeyi bakımından yetersizdir. Yöre sanayileşme açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak gerek sermaye sahiplerinin yatırıma teşebbüs etme eğilimlerinin zayıf ve gerekse devletin uygulamakta olduğu ekonomik politikaların yetersiz kalması, bu potansiyelin gereğince değerlendirilmesini engellemektedir.

Bir ilin yaşanabilir bir merkez olabilmesi için orada yaşayan insanların tatmin edici bir gelire sahip olmaları ve bu gelir düzeyi ile birlikte o merkezdeki sosyal ve kültürel yaşamın da yeterli düzeyde olabilmesine bağlı olacağı yadsınamaz bir gerçektir. Diğer bir ifade ile, belirli bir mal veya hizmetin üretiminde uzmanlık ve üstünlüğün bulunması gerekir.

Yöre için özel kalkınma projeleri hazırlanmalı ve ivedi olarak uygulamaya geçilmelidir. Bölge için en önemli geçim kaynağı durumunda olan hayvancılığın gerçek anlamda geliştirilmesi için etkin önlemler ve politikalar üretilmelidir. Özellikle son sekiz yıldır uygulanan yanlış politikalar sonucu bölge hayvancılığı büyük sektöre uğramış, üretim önemli ölçüde hazır materyalden karşılanır olmuştur. Uzun yıllar Türkiye hayvancılığının merkezi durumunda

olan Erzurum'da hayvan besiciliği ve yetiştiriciliği darboğaza sürüklenmiş ve yavaş yavaş cazibesini yitirmiştir.

İl'de mevcut sorunlardan bir diğeri de il-dışı göç olayıdır. Yöredeki ağır ve uzun süren kış koşulları giderek artan hava kirliliği Erzurum'da yaşamı önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. İş ve istihdam olanaklarının kısıtlı olması, yörede çalışanlar için özel ücret politikasının olmayışı, özel vergi indirimi ve tazminatlar gibi özendirici spesifik politikaların bulunmaması da Batı'daki kentlere göçü hızlandıran bir nedendir. Erzurum'un sahip olduğu üretim potansiyeli gerçekçi, ivedi ve etkin bir şekilde harekete geçirilmelidir. Yörede yarım kalmış yatırımların derhal bitirilmesi ve üretime geçirilmesi ile istihdam olanakları yaratılabilecektir. Son yıllarda S.S.C.B.'de meydana gelen yeni oluşumlardan ekonomik ve kültürel anlamda yararlanma açısından önemli bir fırsata sahip olan Erzurum'da ihracata dönük tarıma dayalı sanayi yatırımlarına yönelmek gerekmektedir. Bu bağlamda, Un ve Unlu mamüller (Ekmek, Makarna, Bisküvi sanayii), Deri sanayii, Yün ve Yünlü Dokuma sanayi, Halıcılık, Et ve Et ürünleri sanayi, Kürk Hayvancılığı ve Kürk sanayi, Kavak yetiştiriciliği ve kereste sanayi v.b. gibi daha bir çok alanda önemli rekabet şansına sahiptir. Bunlardan başka öncelikle turizm, eğitim, sağlık gibi alanlarda da mevcut olanakların daha verimli kullanılması ve özellikle devletin geçici bir süre için öncülük etmesi ile hem yöre bir cazibe merkezi haline gelebilecek hem de il-dışı göçler büyük ölçüde önlenmiş olacaktır.

ABSTRACT

THE REASONS AND MEASURES FOR THE MIGRATION PROBLEM IN ERZURUM PROVINCE

Erzurum has been an important residential and commercial center in Eastern Anatolia throughout the history. Erzurum is located at a cross-road, because of its geographical position. Erzurum has been exposed to several invasions in the past. Because of these events it has been difficult to make long term and durable investments in this city. The topography, geography and ecological conditions provide an environment for animal husbandry which may play an important role in the economy of the province. The population of the province is 848.840 according to 1990 census. 73.0 percent of the population is engaged in agriculture. The literacy rate is 69.5 percent. In recent years, migration from the rural areas to the city-center and from the province to the other

provinces especially in the West of the country, has reached to an important level. A steady erosion of population in Erzurum is taking place. The first time in the history of Erzurum the population of province, decreased in absolute terms. The reasons for this migration are wide-ranging.

KAYNAKLAR

- 1- DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı-İdari Bölünüş, 1991, Ankara.
- 2- DİE, Mayıs 1993'de Türkiye Ekonomisinde İstatistik ve Yorumlar, 1993, Ankara.
- 3- Yavuz, O., Erzurum Merkez İlçe'de Alternatif Finansman Kaynakları İle Sığır Besiciliği Yapan İşletmelerin Doğrusal Programlama Yöntemi İle Ekonomik Analizi, 1990, Erzurum.
- 4- Anonim, Köy Envanter Etüdü, 1981, Erzurum.
- 5- Serin, Y., Gökkuş, A., Savaş, M., Erzurum'da Çayır-Mer'a ve Yem Bitkilerinin Problemleri ve Çözüm Yolları, 1991, Erzurum.
- 6- Anonim, Erzurum Gazetesi, 24.12.1992, Erzurum.
- 7- Anonim, Milliyet Gazetesi, 25.01.1993, İstanbul.
- 8- DİE, Türkiye İstatistik Cep Yılığ, 1990, Ankara.
- 9- DİE, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 20.10.1985, 25-Erzurum, 1988, Ankara.
- 10- DİE, Genel Nüfus Sayımı, 20.10.1985, Daimi İkametgaha Göre İç Göçler, 1989, Ankara.
- 11- DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim, 1989, Ankara.
- 12- Anonim, Milliyet Gazetesi, 17.10.1992, İstanbul.
- 13- Aksöz, İ., Doğu Anadolu'nun Ekonomik ve Zirai Yapısı ve Kalkınma Yolları, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 163, 1973, Ankara.
- 14- Karagölge, C., Arazi Tasarruf Şekillerine Göre Erzurum İlindeki Tarım İşletmelerinin Ekonometrik Analizi, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 312, 1973, Ankara.
- 15- Dilmen, B., Gaziantep Merkez Yöresinde Antep Fıstığı Üretiminin Ekonomik Analizi, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 447, 1976, Ankara.
- 16- Erkuş, A., ve ark. Ankara Tarım İşletmelerinde İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu, Çiftçi ve Köy Dünyası, C.6, Sayı 63-64-65, 1990, Ankara.